

§ 6. Геаграфічная карта

Успамінаем. Якія мадэлі зямной паверхні вам вядомы? Якія ўмоўныя лініі і пункты ёсць на глобусе?

Даведаемся. Чым геаграфічныя карты адрозніваюцца ад планаў мясцовасці. Як адлюстроўваюць зямную паверхню на картах. Для чаго служаць геаграфічныя карты.

Разважаем. Чаму карту называюць «другой мовай» геаграфіі?

1. Геаграфічная карта. Апроч глобуса і плана мясцовасці, яшчэ адной мадэллю зямной паверхні, толькі плоскай, з'яўляецца геаграфічная карта. Яна больш зручная ў выкарыстанні, бо адлюстроўвае зямную паверхню на плоскасці, таму часцей выкарыстоўваецца ў гаспадарчай дзейнасці чалавекам.

с. 11

Геаграфічная карта — паменшанае абагульненае адлюстраванне на плоскасці зямной паверхні, выкананае пры дапамозе ўмоўных знакаў.

Першыя карты людзі складалі яшчэ ў старажытнасці. Яны адрозніваліся прастатой, недакладнасцю і маляўнічым афармленнем. На сучасных картах свету можна ўбачыць размяшчэнне найбуйнейшых аб'ектаў планеты (акіянаў, мацерыкоў, гор, раўнін, гарадоў і г. д.), на картах мясцовасці — дэталёвыя асаблівасці якога-небудзь раёна. Па картах робяць вымярэнні — вызначаюць адлегласці і плошчы. У адрозненне ад глобуса на картах звычайна не ўлічваецца крывізна зямной паверхні, якая ўзнікае з прычыны шарападобнасці Зямлі.

с. 9

2. Адрозненні геаграфічнай карты ад плана мясцовасці. І геаграфічныя карты, і планы мясцовасці — гэта паменшаныя адлюстраванні зямной паверхні на плоскасці, выка-

наня ў маштабе пры дапамозе ўмоўных знакаў. Але паміж імі ёсць і адрозненні (табл. 2).

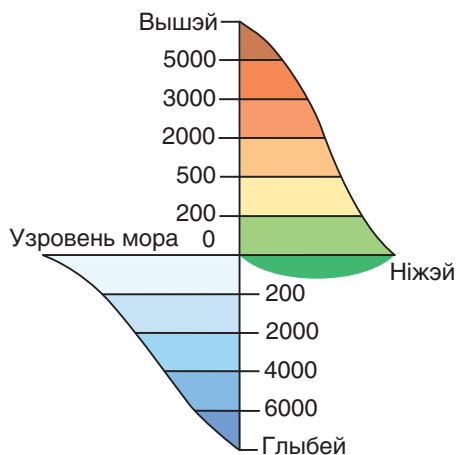
Табліца 2
Адрозненні плана мясцовасці ад геаграфічнай карты

Прыметы	План мясцовасці	Геаграфічная карта
Ахоп тэрыторыі	Невялікі ўчастак	Увесь зямны шар ці яго буйныя часткі
Маштаб	Нязначнае памяншэнне тэрыторыі, вельмі буйны маштаб — буйней за 1 : 10000	Значнае памяншэнне: буйны, сярэдні і дробны маштабы — драбней за 1 : 10000
Улік шарападобнасці	Не ўлічваецца	Улічваецца
Скажэнне	Адсутнічае	Прысутнічае
Дэталёвасць адлюстравання	Дэталёвае адлюстраванне, дакладныя абрысы аб'ектаў	Абагульненае адлюстраванне нават буйных аб'ектаў
Градусная сетка	Адсутнічае	Прысутнічае
Вызначэнне бакоў гарызонту	Па стрэлцы Пн—Пд або рамках плана	Па мерыдыянах і паралелях
Спосаб выяўлення няроўнасцей паверхні	Гарызанталі і адметкі вышынь	Гарызанталі, адметкі вышынь і паслойная афарбоўка

3. Адлюстраванне зямной паверхні на глобусе і карце. На картах для адлюстравання няроўнасцей зямной паверхні на сушы прастору паміж гарызанталямі афарбоўваюць колерамі ў зялёна-жоўта-карычневай гаме (шкала вышынь). Для гэтага выкарыстоўваюць метады паслойнай афарбоўкі па ступенях вышынь. Няроўнасці дна мораў і акіянаў паказваюць лініямі роўных глыбін (ізабатамі) з паслойнай афарбоўкай па

ступенях глыбінь у сіне-блакітнай гаме (шкала глыбінь). **Чым вышэй горы ці глыбей акіяны, тым больш цёмная афарбоўка на карце.** Усе колеры ўносяць у адзіную шкалу вышынь і глыбінь (мал. 22). Найбольшыя значэнні вышынь сушы і глыбінь акіянаў (адзнакі вяршынь гор, упадзін) паказваюць на карце лічбамі ў метрах.

Мал. 22. Шкала вышынь і глыбінь (м)

Усю інфармацыю на глобусах, геаграфічных картах і планах мясцовасці паказваюць пры дапамозе ўмоўных знакаў, якія для зручнасці малююць у адным месцы — легендзе. *(Знайдзіце легенду на карце.)*

Легенда карты — усе ўмоўныя знакі, якія выкарыстоўваюцца на карце або плане, з тлумачэннямі да іх. Легенда — важная састаўная частка геаграфічнай карты, якая дазваляе яе чытаць.

4. Віды карт. Усе карты прынята адрозніваць па маштабе, ахопе тэрыторыі і змесце (мал. 23, с. 46). Па маштабе карты дзеляць на буйнамаштабныя, сярэднямаштабныя і дробнамаштабныя. Чым буйнейшы маштаб карты, тым меншую па плошчы тэрыторыю можна адлюстравать на карце. Па ахопе тэрыторыі адрозніваюць сусветныя карты і карты паўшар'яў, карты мацерыкоў і акіянаў і карты асобных тэрыторый. *(Прывядзіце прыклад карт асобных тэрыторый.)*

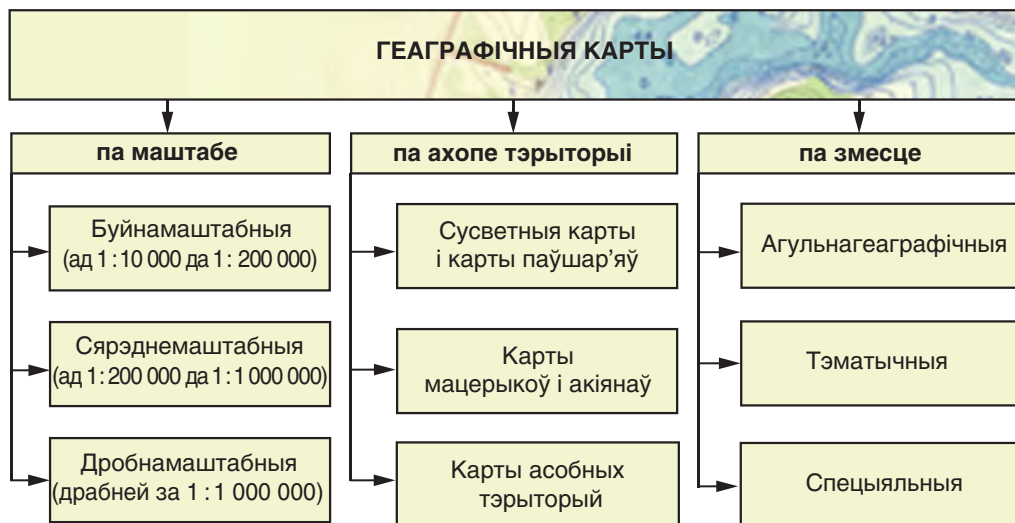
Па змесце карты падзяляюць на агульнагеаграфічныя, тэматычныя і спецыяльныя. На агульнагеаграфічных картах адлюстраваны звесткі пра будову зямной паверхні (горы,

с. 11

с. 11

Мал. 23. Класіфікацыя географічных карт

раўніны, рэкі, азёры), пра населеныя пункты, шляхі зносін, межы дзяржаў і інш. Агульнагеаграфічныя дробнамаштабныя карты з адлюстраваннем мораў, астравоў, мацерыкоў і іх частак называюць **фізічнымі**. Агульнагеаграфічныя карты буйнога маштабу (ад 1:10 000 да 200 000) называюць **тапаграфічнымі**. На іх падрабязна, як і на планах, адлюстроўваюць невялікую тэрыторыю з дапамогай умоўных знакаў, але абавязкова з градуснай сеткай.

Да **тэматычных** адносяць карты прыродных (глебавыя, геалагічныя, кліматычныя і інш.) і грамадскіх з'яў (прамысловасці, насельніцтва); да **спецыяльных** — карты геаэкалагічныя (радыяцыйнага забруджвання) і прыродна-тэхнічныя (аграспадарчыя).

Па прызначэнні карты падзяляюцца на навукова-даведачныя, турыстычныя, дарожныя, навігацыйныя, вучэбныя. Адным з відаў вучэбных карт з'яўляюцца контурныя.

5. Значэнне карт у геаграфічнай навуцы, жыцці і гаспадарчай дзейнасці чалавека. Карта з’яўляецца важнай крыніцай геаграфічнай інфармацыі. Па тапаграфічных картах вымяраюць плошчы і адлегласці паміж геаграфічнымі аб’ектамі, даўжыню рэк, берагавой лініі, дарог і г. д. З аналізу тэматычных карт часта пачынаюць навуковыя даследаванні, на іх жа наносяць новыя навуковыя вынікі.

Геаінфармацыйныя сістэмы (ГІС) дазваляюць ствараць высокадакладныя карты і па іх аналізаваць геаграфічную інфармацыю. **ГІС — адзін з перадавых напрамкаў развіцця геаграфічнай навукі.**

Сфера прымянення геаграфічных карт надзвычай шырокая. У адкрытым акіяне штурманы судоў пракладваюць курс, выкарыстоўваючы карты-лоцыі. Архітэктары, якія праектуюць збудаванні, аналізуюць карты камунікацый і транспартных патокаў. Па картах надвор’я сіноптыкі папярэджваюць людзей аб неспрыяльных з’явах надвор’я. Калі адпраўляемся ў падарожжа, мы арыентуемся па турыстычных картах або картах аўтамабільных дарог. *(Прывядзіце свае прыклады.)*

Падвядзём вынікі. ♦ Геаграфічная карта — паменшанае абагульненае адлюстраванне на плоскасці зямной паверхні пры дапамозе ўмоўных знакаў. ♦ Карты, у адрозненне ад планаў, маюць градусную сетку і больш дробны маштаб. ♦ Усе ўмоўныя знакі на карце паказаны ў легендзе. ♦ Няроўнасці зямной паверхні адлюстроўваюцца колерам пры дапамозе шкалы вышынь і глыбінь і гарызанталямі. ♦ Карты адрозніваюцца па маштабе, ахопе тэрыторыі і змесце. ♦ Геаінфармацыйныя сістэмы — перадавы напрамак у географіі.

Праверым сябе. 1. Што называюць геаграфічнай картай? 2. Чым карта адрозніваецца ад плана мясцовасці? 3. Як адлюстроўваюць няроўнасці зямной паверхні на картах і глобусе? 4. Што такое легенда карты? 5. Як адрозніваюцца геаграфічныя карты па маштабе, ахопе тэрыторыі, змесце?

6. Чым адрозніваюцца тэматычныя карты ад агульнагеаграфічных? 7. Людзі якіх прафесій выкарыстоўваюць тапаграфічныя карты?

Ад тэорыі да практыкі. 1. Карыстаючыся шкалай вышынь і глыбінь, па фізічнай карце свету прывядзіце прыклады: а) мелкаводнага і глыбакаводнага мораў; б) сушы, якая ляжыць ніжэй за ўзровень мора; в) сушы з адзнакамі абсалютных вышынь вышэй за 5000 м. 2. У настаўніка геаграфіі насценныя карты складзены па відах, але на перапынку іх пераблыталі. Дапамажыце вызначыць, да якіх відаў па змесце, маштабе і ахопе тэрыторыі яны адносяцца: а) Геалагічная карта свету (М 1:15 000 000); б) Глебавая карта Беларусі (М 1: 600 000); в) Палітычная карта Еўропы (М 1: 10 000 000). 3. Дапоўніце ў сшытку ментальную схему «Карта — мадэль Зямлі».

с. 11

Клуб дыскусій. 1. Якая мадэль зямной паверхні — глобус або карта — з'явілася раней і чаму? 2. Як вы разумееце выраз «Карты — вочы арміі»?

Клуб знаўцаў. Стварыце калаж «Геаграфічныя карты на службе горада». Размясціце яго на сваёй старонцы ў Instagram. Ацаніце ўпадабаных працы аднакласнікаў, паставіўшы «падабайкі».

Самаправерка. Глобус і геаграфічная карта.

